

egyfajta szellemi menedékkeresés a megtapasztalt csalódások ellenében. Az igazi és legfőbb ok azonban munkásságának, főbb eszméinek a kezdetek, a részletek felől való igazolása és ilyen értelmű lekerekítése. Beilleszkednek ezek a kutatások a reformkori mentalitás keletkezéstörténetének tőle rajzolt folyamatába, és igazolni törekednek azt az aprólékos vizsgálódások szférájában is. Így tehát, mondhatjuk, Pándi Pál irodalomtörténeti munkássága, noha idő előtt szakadt meg, korántsem töredékes, hanem teljes értékű, immáron lezárt életmű.

Tudjuk, hogy a halál, s még inkább a korai, a váratlan, szemlélődésünk révén valamiféle metaforikus jelentéssel bővül. Mintha nemcsak a személy távozna körünkből, hanem ezzel együtt egy korszak is lezárulna, melyet képviselt és amelyet tevékenységével gazdagított, amelyben vitái lezajlottak, s személyisége rokonszenvet keltett vagy ellenkezést váltott ki. Tevékenységének jelentőségét, gondolatainak súlyát az is bizonyítja, hogy lehetett ugyan különböző módon közeledni ezekhez, de közömbösen elmenni mellettük aligha. Neve, munkája, műve része egy hosszú korszak művelődésének, szellemi életének. Irodalomtörténeti munkái tartósan hivatkozási alapként fognak szolgálni, gondolatainak oly pontosan kifejtett rendszere jellemezni fog olyan időket, melyeket történeti korszakként fogunk emlegetni: megismeréséhez és megértéséhez Pándi Pál írásai bizonyosan nélkülözhetetlenek. A szüntelen szellemi jelenlét életformája volt. Most, nehezőlő időkben oly jó lenne megkérdezni tőle: hogyan tovább?

WÉBER ANTAL

OLTVÁNYI AMBRUS EMLÉKE

Megilletődve értesültem arról, hogy idén rám esett az Oltványi Ambrus Alapítvány kuratóriumának választása. Egyrészt mert nagyon is tudatában vagyok eddigi munkám

kezdetlegességének, s igazi feladataim küszöbén ez a megtisztelő jutalom legföljebb előlegezett bizalom jele lehet. Másrészt, s legalább ennyire, e díj alapítójának személye miatt, akit ismerhettem, aki engem is, mint oly sokunkat, első írásaim megjelenésétől kitüntetett figyelmével, s akinek emléke *azóta*, riasztóan korai halála óta fogva tart. Mindig szerettem volna elmondani, mit tett értem, s tesz mindmáig; hadd használjam fel tehát e néhány percet arra, hogy húga, egykori kollégái és barátai körében, az ő szeretett XIX. századának kedvelt műfaját választva: rövid emlékbeszédben idézzem föl, ki volt, s számunkra ki marad Oltványi Ambrus.

Egy jelképes mélyülő epizóddal szeretném kezdeni. 1981-ben megjelent egy hatalmas gyűjtemény Erdélyi János filozófiai és esztétikai írásaiból, *A magyar irodalomtörténetírás forrásai* sorozatban, a szakmánkban naponta használt *Fontes . . .*-ban, amelynek egy korábbi kötete, Bajza József és Toldy Ferenc levelezését tartalmazva, 1969-ben Oltványi Ambrus szakavatott gondozásában látott napvilágot. Erdélyi addig hozzáférhetetlen jegyzeteire kíváncsian, elvállaltam az új kötet recenzeálását, ám miközben végigcéduláztam, nemcsak a sárospataki filozófus gondolkodói függetlensége iránt nőtt tovább a tiszteletem, hanem a kiadványt előkészítő filológusi munka iránt is. Egyetlen példát erre: mindannyian tudjuk, mit jelent, ha egy 1115 lapnyi, nagyalakú, 98 íves kritikai kiadásban mindössze két azonosítatlan idézet vagy utalás akad! Ha nem olvastam volna a 903. lapon, hogy a kötetet sajtó alá rendező T. Erdélyi Ilona köszönetet mond Oltványi Ambrusnak, „aki értékes tanácsaival, kiegészítéseivel, valamint eligazító megjegyzéseivel sokat segített”, akkor is tisztában lettem volna a belső címlap hátoldalán meghúzózó *Lektorálta Oltványi Ambrus* jelentőségével. Mert védjegy volt már ez a három szó, a minőség garanciája; nemhiába akarták őt annyian megnyerni készülő könyveik hivatalos vagy nemhivatalos lektorául. Amikor tehát recenzióm vége felé leírtam, hogy a „kritikai kiadások sorában (. . .) filológiai tekintetben is előkelő helyet vívhat ki magának ez a

gondos munka”, méltányosnak tűnt hozzátenni, hogy ez „a kötet lektorának, Oltványi Ambrusnak is érdeme”. És ide illesztettem be, zárójelben, azt a mondatot, amelytől most az ő egyedi értékeinek mibenlétéhez próbálok eljutni. Így szólt: „Lassanként megszokjuk, hogy elengedhetetlen kelléke ő a színvonalas kritikai kiadásnak.”

A recenziót leadtam, teltek a nyomdai átfutás gyanútlan hónapjai, mígnem egyszer csak az *Élet és Irodalom* lapjairól bekeretezett írás meredt rám: Sükösd Mihály torokszorító búcsú cikkéből meg kellett tudnom, hogy akkor már egy hete, azaz 1983. szeptember 30. óta mindenfajta filológiai munka végérvényesen elvesztette ezt a hűséges támaszát. Amikor azután megkaptam a recenzió korrektúráját, az ItK 1983. évi 6. számából, de már 1984-ben, tudván, hogy ő nincs többé, s megérezvén a holtak zavarba ejtő kiszolgáltatottságát, szemet szúrt az elismerésnek szánt mondatban az a „kellék”. Kétségek közt, felhívtam Oltványi Ambrus egy barátját és tisztelőjét, egykori tanáromat, hogy nincs-e e szóban némi szándékolatlan lekezelés, s nem volna-e jobb valami másra, például „szürke eminenciásra” változtatni. Nem, hangzott a megnyugtató felelet, hiszen a szürke eminenciás lappangó becsvágya mindig az, hogy ha a háttérből is, de azért érezhetően ő irányítson, Ambruska pedig valóban nem vágyott többre, mint hogy kelléke legyen egy-egy jó ügynek, igénytelenül és szinte észrevétlenül ami saját személyét illeti, a rejtett vezérszerep akár leghalványabb ambíciója nélkül.

Nos, igen, ha hinni tudnánk még abban, hogy minden jellemnek van egy faculté maitresse-e, uralkodó jellemvonása, mely maga alá rendeli és elrendezi az összes többi, s ezért a személyiség megértéséhez kulcsként szolgálhat, akkor az övét a személyes ambíción való felülemelkedés képességében jelölném meg. Hiszen enélkül hogyan is telhetett volna idejéből arra, hogy mindent elolvasson, amit írtunk, meghallgasson, amit felolvastunk? Ha nem tekintette volna magától értetődőnek, rá jellemző jóhiszeműséggel, hogy kollégái is

ugyanígy képesek felülemelkedni a személyesen, akkor hogyan is mondhatta volna szemébe mindenkinek, sokszor kéretlenül és mindig megvesztegethetetlen szigorral, mi és miért tetszett, mi és miért nem tetszett neki a szóban forgó recenzióban, tanulmányban, könyvben? Ha személyes sorsa várható alakulásával szemben nem tudott volna távolságot tartani, megkockáztatta volna-e, hogy klikkeken kívül, intézmény védelmébe sem húzódva, a szellemi szabadfoglalkozásúak módjára él? Ha úgynevezett karriert akart volna befutni, kerülte volna-e, bármilyen kibúvóra hivatkozva, hogy látványosabb és nagyobb presztízsű feladatba kezdjen textológiai munkák helyett, amelyekkel a világ szemében csak bukni lehet, emelkedni nem? Végül, de talán mindezek fölött, hogyan viselhette volna el, személytelenség nélkül, a magányt?

Mert nem nehéz elképzelnünk, hiába viselte póztalanul és titkolta mesterien, milyen egyedül lehetett. Voltak persze rokonai és barátai, akik szerették s akiket szeretett; voltak kedves auktorai, bármikor leemelhetők, könyvtára polcain. De betegséggel eljegyzett sorsában akkor sem osztozhatunk volna, ha esetleg ő maga kéri, s nem válaszolja minden érdeklődő kérdésére, ráadásul meggyőző derűvel, hogy ő mindig jól van. Milyen erőre lehetett szüksége pedig, hogy ilyen egyenletes nyugalommal viselje, és tevékeny szellemi élete gazdagságával feledtesse a gyermekparalízis testi nyomorúságát! Ezt az erőt nem meríthette a túlvilág ígéretéből, hiszen barátjától tudjuk, nem hitt az *odaát* létezésében. A személyesen való evilági felülemelkedés azonban erőt adhatott neki az önfeledt egészségesek közül kirekesztő sors kényszerű magányához. Ahogy szakmánk klasszikusa, Horváth János írta egy fiatalkori levelében, 1913 tavaszán Szekfű Gyulának: „Paradoxon: az egyedüllét, a morális és filozófiai magány a legteljesebb személytelenség a világon. Egyedül csak az tud lenni, aki magával nem törődik.”

Oltványi Ambrus nem törődött magával; pontosabban: nem magával törődött. Ezért volt képes olyan tiszta, sallang-

mentes és nagyvonalú nyomot hagyni a világban, ezért adhatott mindig többet, mint amennyire maga igényt tartott, s ezért tud inspiráló emlékével még ma is kifogyhatatlanul adni, halála után, bizony, már négy esztendővel.

DÁVIDHÁZI PÉTER

IRODALOMTUDOMÁNYUNK LEHETŐSÉGEIRŐL

Mikor baj van a világban, a társadalmi, gazdasági életben, sokan szeretnének találni egy békés szigetet: a kultúráét, amelynek meghódításáért érdemes fáradozni. Talán éppen azért, mert egyre többen tévesztik szem elől a napi gondok tengerében.

Próbálják is építeni ezt a szigetet, figyelemreméltóan, sőt eredményesen. De van olyan terület, ahol nem látszik komoly előrelépés. Az irodalomtudományról szólok. Itt is vannak komoly eredmények, de nem lehet észre nem venni, hogy egészében erősen lemaradt más tudományok fejlődése mellett.

Végiggondolva az okokat, kezdhethjük Monteccuccolival: itt is három dolog hiányzik erősen: a pénz, a pénz és a pénz. Pénz hiányában elkésve – vagy sehogysem – jutnak el hozzánk más országok nálunk előbbre járó kutatásainak hírei, eredményei, az új szakkönyvek, folyóiratok. Ez a hiány egyre nagyobb lesz: a termelő (pl. műszaki) vagy gyógyító (orvostudományi) szakirodalom és gyakorlat is lemaradással küzd, mert kevés pénz jut a külföldi munkák és a mához tartozó új műszerek folyamatos beszerzésére. A szellemtudományok pedig, mivel anyagi javakat nem termelnek: a vulgáris szemlélet előtt nem is igazán fontosak, tehát még csak nem is léphetnek fel komoly igényekkel. Legnagyobb könyvtárainkban is hiányoznak a drága külföldi periodikák, óriási késéssel érkezik meg néhány szakkönyv – de igen sok meg sem érkezik: nem telik rá.